

ДОМОГОСПОДАРСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

Розглянуто домогосподарства як окрему сферу фінансової системи України, що здійснюють активний вплив на розвиток вітчизняної економіки. Показано основні функції домогосподарства в ринковій економіці.

Домашние хозяйства рассмотрены как отдельная сфера финансовой системы Украины, которые осуществляют активное влияние на развитие отечественной экономики. Показаны основные функции домашних хозяйств в рыночной экономике.

Households are considered as a separate sphere of the financial system of Ukraine, which carry out active influence on the development of domestic economy. The basic functions of housekeeping in a market economy are shown.

Вступ

Розвиток ринкових відносин в Україні зумовлює актуальність досліджень домогосподарства як суб'єкта фінансових відносин. Бо домогосподарству належить особливе місце у соціально-економічному розвитку будь-якого суспільства. Тому необхідно переосмислення з боку держави проблем та потреб людини як найвищої цінності суспільства, її інтересів та свобод.

В Україні налічується приблизно 17,6 млн домогосподарств, але дослідженню економічних аспектів цих соціально-економічних утворень, останнім часом приділялося недостатньо уваги. У зоні постійної уваги з боку дослідників, науковців, практиків, політиків знаходилися проблеми бюджету, податків, фінансової кризи та інші макроекономічні питання.

В той же час обґрунтуванню ролі домогосподарства в ринкових перетвореннях, аналітичній оцінці домогосподарства як суб'єкта фінансових відносин, дослідженню впливу діяльності домогосподарств на економічні процеси у державі не приділялося належної уваги.

До найбільш відомих досліджень домогосподарств можна віднести підходи запропоновані в середині ХХ століття у рамках «нової економіки домогосподарства» (Г. Беккер, Дж. Мінсер, К. Ланкастер, Т. Шульц) та на початку 90-х років ХХ століття – у рамках трансакційного підходу (Р. Поллак, Е. Гідденс, Дж. Ходжсон).

Постановка завдання

Метою статті є осмислення функцій, місця та ролі домогосподарств у фінансовій системі, обґрунтування необхідності застосування принципово нових методів економічного аналізу до домогосподарства як найважливішого суб'єкту економіки, виявлення особливостей становлення і функціонування та перспектив розвитку в умовах ринкової економіки.

Результати

Домогосподарству, як одному з суб'єктів фінансових відносин, належить надзвичайно важлива роль у системі економічних відносин. В Україні з розвитком ринкових відносин домогосподарство опинилося в нових умовах функціонування.

По-перше, задоволення потреб домогосподарства у матеріальних та нематеріальних благах виступає природною метою виробництва. Попит домогосподарства є одним з найвагоміших компонентів сукупного попиту на кінцеві блага. По-друге, домогосподарства як власники виробничих факторів передають її діловим одиницям (підприємствам), які мають здійснювати їхнє ефективне поєднання. По-третє, частина доходу, що не використовується домогосподарством впродовж поточного періоду, перетворюється на заощадження і може за певних обставин стати джерелом економічного зростання країни.

Однією з важливих проблем, що постали перед державою в умовах трансформації перетворень, є необхідність перегляду та зміни підходів щодо взаємодії держави і громадян. Саме відносини людини і суспільства визначають ступінь розвитку держави, рівень її демократизації та добробуту, оскільки розвиток людини як економічного суб'єкта зумовлюється еволюцією всієї економічної та фінансової теорії, а розвиток цивілізації є розвитком людини та її потреб.

Домогосподарство є унікальним соціально-економічним утворенням, основою життєдіяльності будь-якого суспільства. У ньому концентруються всі аспекти людського життя: біологічні, соціальні, економічні; а особливо завжди було, є та залишається сім'я – засноване на шлюбі і кровному зв'язку об'єднання людей,

пов'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю. Принципова відмінність між поняттями «домогосподарство» і «сім'я» полягає в тому, що домогосподарство ширше за своїм складом за рахунок осіб, які ведуть загальне із сім'єю домашнє господарство, але не пов'язані з членами сім'ї відносинами спорідненості.

Але у науковій літературі зустрічаються й інші визначення домогосподарств. Так, найбільш вживане таке: домогосподарство – це сукупність фізичних одиниць-резидентів, що мають спільні економічні інтереси, функції, поведінку і джерела фінансування.

При проведенні Всеукраїнського перепису Державним комітетом статистики України (Класифікація інституційних секторів економіки України (розд. 2) від 18.04.2005 № 96) використовувалось визначення домогосподарства як сукупності осіб (або однієї особи), які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство (мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо), повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках.

З погляду системи національних рахунків, домогосподарства є одним із п'яти інституційних секторів національної економіки (поряд з нефінансовими та фінансовими корпораціями, сектором загального державного управління та некомерційними організаціями). Система національних рахунків дає визначення домогосподарства як невеликої групи людей, що проживають в одному помешканні, повністю або частково об'єднують свої доходи і майно, спільно споживають певні види товарів і послуг. Загальним у всіх цих визначеннях є спільне проживання та спільний побут. Спільне проживання і ведення побуту передбачають спільні витрати, тобто члени домогосподарства повинні мати спільний бюджет для задоволення своїх потреб (при цьому наявність споріднення або свояцтва не передбачається).

Сектор домашніх господарств у рамках його економічної діяльності поділяють на підсектори: наймані працівники; роботодавці; самостійно зайняті працівники; отримувачі доходу від власності та трансфертів.

Згідно з аналізом моделі кругообігу домогосподарства можна визначити як економічну одиницю, яка складається з однієї або кількох

осіб, постачає економіку ресурсами і використовує отримані кошти для задоволення матеріальних та інших потреб.

Отже, домогосподарство – це економічна одиниця, що складається з одного та більше чоловік, які ведуть спільне господарство, що забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені на цьому кошти для поточного споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх потреб.

З огляду на те, що у сім'ях живе близько 85 % людей і домогосподарство, на відміну від сім'ї, може складатися з однієї особи, можна погодитися з тим, що у домогосподарствах проживає фактично все населення країни [1, с. 67].

В Україні налічується близько 17,5 млн домогосподарств, з яких більше 12 млн (понад дві третини) проживає у містах, 5,5 млн – у сільській місцевості. Цікавим є той факт, що, незважаючи на тривалий процес скорочення чисельності населення в Україні, кількість домашніх господарств збільшується. Ймовірно, це відображає тенденції до відокремлення молодих сімей, зростання кількості розлучень і, як наслідок, зменшення кількості осіб в одному домогосподарстві.

Роль домогосподарств в економіці України важко переоцінити. Скажімо, частка домогосподарств у виробництві продукції сільського та лісового господарства становить понад 60 %, торгівлі – 15 %, будівництва – 10 %, рибальства – 6 %. Частка домогосподарств у кінцевому використанні валового внутрішнього продукту становить близько 55 %.

Основна характеристика сектору домогосподарств, в умовах ринкової економіки, полягає в тому, що цей сектор є основним споживачем ринкових та неринкових продуктів і послуг, а також власником факторів виробництва (земля, праця, капітал). Він формує пропозицію робочої сили і попит на матеріальні блага та послуги, в обмін отримує дохід, одна частина якого споживається, а інша зберігається у формі заощаджень або може бути використана як інвестиції.

Загалом фахівці виокремлюють чотири основні функції домогосподарств:

1) постачальницьку, яка полягає у постачанні на відповідні ринки праці, капіталу та інших ресурсів;

2) виробничу, суть якої полягає у виробництві готової продукції та наданні послуг, забезпеченні ними ринку (сільськогосподарська продукція, ремонтні, ремісничі та інші послуги, сімейний бізнес);

3) споживчу, що зумовлена самою природою

дою домогосподарства, яке є основним споживачем товарів і послуг на ринку;

4) заощаджувальну (інвестиційну), яка має місце за умови неповного використання поточних доходів на споживання [2, с. 98].

Домогосподарство як специфічний суб'єкт господарювання має відповідну мету, яка за своєю значимістю поділяється на головну (стратегічну) і проміжну, підпорядковану головній (тактичну). Загальна мета ведення домогосподарства – досягнення високого рівня облаштування домашнього побуту і підвищення матеріального достатку. Інші цілі домогосподарства можуть відрізнятися залежно від ціннісних орієнтацій, ресурсів і можливостей сім'ї. Головною метою домогосподарства можуть бути: розвиток будь-якого виду домогосподарської діяльності, організація індивідуального підприємництва, накопичення сімейних заощаджень, будівництво житла, купівля автотранспорту тощо. При цьому проміжна (тактична) мета ставиться задля досягненню головної (стратегічної).

Основними завданнями домогосподарств в умовах ринкової економіки є такі: прогнозування на близьку та віддалену перспективи змін у потребах з урахуванням демографічних зрушень у складі сімей та домогосподарств; прогнозування змін у бюджеті домогосподарства; планування діяльності членів домогосподарства; планування і контроль за змінами у сімейному бюджеті; відстежування економічної кон'юнктури у змінному навколишньому економічному середовищі; ведення обліку доходів і витрат.

У сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки домогосподарств, як економічних одиниць господарювання стає дедалі вагомішим суб'єктом фінансових відносин, взаємодіючи з державою, підприємствами і організаціями, а також інститутами фінансового ринку. Взаємозв'язок фінансів домогосподарств з державними фінансами виявляється перш за все у сплаті податків фізичними особами до бюджету та державних цільових фондів, а також у формі: грошових виплат (пенсії, допомоги, фінансування послуг і пільг), що здійснюються з бюджету і відповідних фондів. Взаємозв'язок фінансів суб'єктів господарювання і домогосподарств реалізується з використанням цінних паперів як джерела фінансування розвитку підприємств. Однак невивплата дивідендів, яка уже стала звичною практикою останніх років в Україні, блокує участь домогосподарств в інвестиційному процесі і нівелює це джерело поповнення сімейного бюджету. Вплив фінансів домогосподарств на страхування в межах фі-

нансової системи України характеризується великою часткою обов'язкового страхування і надзвичайно малою часткою добровільного страхування, а також низьким рівнем страхових премій і відшкодувань у бюджеті сім'ї.

Проте незважаючи на певні проблеми у сучасних економічних реаліях та погляди окремих вчених щодо недоцільності виділення фінансів домогосподарств в окрему сферу фінансової системи України, вважаємо, що фінанси домогосподарств виступають сферою фінансової системи і здійснюють активний вплив на розвиток вітчизняної економіки. Бо сучасний розвиток, що відбувається в Україні, характеризується докорінною зміною ролі людини у суспільстві, суттєво розширює «людський» аспект фінансової науки і практики, зумовлює необхідність перегляду всіх теоретичних уявлень про людину як громадянина, платника податків, отримувача суспільних благ та основної мети існування держави

Таке розуміння перебігу цих процесів обумовлює необхідність виділення в окрему сферу фінансової системи фінансів домогосподарств, що пояснюється їх всезростаючою роллю і соціальним значенням у сучасних умовах.

Безумовно, фінанси домогосподарств – один із важливих елементів фінансової системи, оскільки формування і використання фінансових ресурсів населення безпосередньо пов'язане з розвитком інших складових фінансової системи (державних фінансів, фінансів підприємств і установ), розвитком банківської системи, страхування. Фінанси домогосподарств відіграють у такій системі провідну роль, тому що розвиток суспільства в цілому багато в чому підпорядкований забезпеченню інтересів громадян, їх груп та об'єднань.

Фінанси домогосподарств в умовах розвинутих ринкових відносин беруть участь у кругообігу капіталу та охоплюють частину усіх стадій процесу відтворення: процесу виробництва, процесу розподілу, процесу обміну та використання. І поряд з фінансами підприємств і організацій, фінанси домогосподарств у сучасних умовах вітчизняної економіки є важливою сферою фінансової системи і відіграють найважливішою роль у загальній сукупності фінансових відносин.

Виникнення фінансів домогосподарств відбувається на другій стадії відтворювального процесу – стадії розподілу вартості валового внутрішнього продукту. Члени домогосподарства отримують первинні доходи у вигляді заробітної плати, доходів від здійснення підприємницької діяльності, від особистого підсобного gospodar-

ства, від власності. Участь домогосподарств у вторинному розподілі (перерозподілі) валового внутрішнього продукту і національного доходу реалізується при сплаті членами домогосподарств податків та інших обов'язкових платежів, завдяки чому вони набувають права отримувати вторинні доходи у вигляді пенсій, стипендій, допомог, інших трансфертних платежів.

Домогосподарства підтримують численні й різноманітні фінансові зв'язки з усіма секторами економіки, тому аналіз фінансового стану домогосподарств неможливо здійснювати ізольовано від фінансів інших секторів економіки, особливо від фінансів держави [3, с. 67].

Отже, фінанси домогосподарств – сукупність економічних відносин, що виникають при утворенні, розподілі та використанні грошових доходів, заощаджень і грошових фондів громадян та їх сімей з метою задоволення особистих потреб домогосподарств.

Фінанси домогосподарств функціонують у грошовій формі, тому що грошові доходи у вигляді заробітної плати, пенсій та допомог, а також натуральні доходи оцінюються у національній грошовій одиниці. Оскільки розподіл та використання доходів домогосподарств здійснюються у грошовій формі з використанням фондів грошових коштів, то фінанси домогосподарств мають всі ознаки фінансових відносин.

Соціально-економічна сутність фінансів домогосподарств виявляється через розподільну, регулюючу, контрольну та інвестиційну функції. У більш загальному вигляді ці функції відповідають двом основним завданням: забезпеченню життєвих потреб сім'ї та розподілу.

Домогосподарство, діючи як мікросистема всередині економічної системи держави, зіставляє безліч власних індивідуальних рішень із загальними потребами, тому за таких умов особливо важливі кількісна та якісна оцінки наявних у розпорядженні домогосподарства фінансових ресурсів, що є визначальною складовою його автономії.

Фінансові ресурси домогосподарства – грошові кошти (власні і залучені, що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різного роду витрат (виробничих і споживчих)). Вони включають грошові доходи, вартість продукції з особистого підсобного господарства, пільги та субсидії, а також інші надходження.

Аналіз світового досвіду доводить, що практично в усіх розвинутих країнах держава бере активну участь у формуванні та розвитку підприємництва та сімейного бізнесу, підтримці найбільш доцільних і ефективних його напрямів.

Навіть у країнах з віковими традиціями приватного підприємництва ця форма бізнесу потребує підтримки і сприяння з боку держави. В Україні на шляху розвитку вітчизняного підприємництва постають численні проблеми, зумовлені об'єктивними чинниками та суб'єктивними соціально-психологічними факторами. Їх вирішення на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки потребує посилення уваги держави до розвитку підприємницької діяльності, насамперед малого бізнесу, формування відповідної державної політики у цій сфері.

Висновок

Фінанси домогосподарств виконують надзвичайно важливу роль як у функціонуванні фінансової системи, так і суспільства загалом. Фінанси домогосподарств забезпечують стабільність споживання у межах суспільства, а також домагаються зберегти рівень належних їм доходів через здійснення будь-якого виду господарської, інвестиційної, фінансової та іншої діяльності. А через це сприяють активізації реформування вітчизняної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Горбачик, А. Сприйняття економічних змін і стратегії виживання домогосподарств [Текст] / А. Горбачик // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 65-69.
2. Горбачик, А. Сприйняття економічних змін і стратегій виживання домогосподарств [Текст] / А. Горбачик // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 4. – С. 97-103.
3. Микитенко, І. Формування сукупних доходів і витрат у домогосподарствах [Текст] / І. Микитенко // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С. 65-71.
4. Витрати і доходи домогосподарств України у 2006 році [Текст] / Державний комітет статистики України. - К., 2007. – 126 с.
5. Гордієнко, Л. А. Проблеми формування фінансів домогосподарств [Текст] / Л. А. Гордієнко // Теорія і практика сучасної економіки. – Черкаси, 2003. – С. 543-546.
6. Ковалюк, О. М. Сімейні господарства України: принципи, механізми, перспективи [Текст] : навч. посіб. / О. М. Ковалюк, Г. А. Лех, С. К. Реверчук; за ред. С. К. Реверчук. – К.: Атака, 2000. – 173 с.
7. Ходжаян, А. О. Доходи домогосподарств та населення як фактор і передумова забезпечення сталого економічного зростання [Текст] / А. О. Ходжаян // Теорія і практика сучасної економіки. – Черкаси, 2004. – С. 62-64.

Надійшла до редколегії 09.06.2010.

Прийнята до друку 16.06.2010.